

"Hoi Mark, tof! Welke bank heeft u?"

Een onderzoek naar de wijze waarop moedertaalsprekers van het Engels en van het Nederlands omgaan met de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm

Scriptiebegeleider: Dhr. E. Ruys

Student: Mariëlle Moret

Studentnummer: 3242560

Datum: 7 juli 2010

Faculteit Geesteswetenschappen

Bachelorthesis Nederlandse Taal en Cultuur

Universiteit Utrecht

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	4
2	THEORETISCH KADER	5
	2.1 Contrastieve Analyse Hypothese	5
	2.2 Dimensies van status en solidariteit	7
3	ONDERZOEKSOPZET	9
	3.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen	9
	3.2 Hypotheses	10
	3.2.1 Deelvraag 1	10
	3.2.2 Deelvragen 2a en 2b	11
	3.2.3 Deelvraag 3	12
	3.2.4 Algemene hypothese	13
4	METHODE VAN ONDERZOEK.....	14
	4.1 Proefpersonen	14
	4.2 Procedure	14
	4.3 Materiaal	16
5	RESULTATEN	18
	5.1 Resultaten impliciete vragen	20
	5.1.1 [+status][+solidariteit].....	20
	5.1.2 [+status][-solidariteit].....	20
	5.1.3 [-status][+solidariteit].....	21
	5.1.4 [-status][-solidariteit]	22
	5.1.5 Algemeen	22

5.2	<i>Je</i> als tussenvorm	23
5.3	Resultaten expliciete vragen	24
6	DISCUSSIE	26
6.1	Deelvraag 1	26
6.1	Deelvraag 2	26
6.3	Deelvraag 3	27
6.4	Deelvraag 4	28
7	CONCLUSIE	29
7.1	Algemene conclusie	29
7.2	Evaluatie onderzoek	30
7.3	Suggesties voor vervolgonderzoek	31
8.	BIBLIOGRAFIE	33
9.	BIJLAGEN	35
9.1	Bijlage 1 - Enquête Engelse proefpersonen	35
9.2	Bijlage 2 – Enquête Nederlandse proefpersonen	38

1 INLEIDING

Het citaat op de voorkant komt uit een e-mailconversatie tussen twee moedertaalsprekers van het Nederlands die online een betaling regelen. Opvallend is de inconsequentie in het gebruik van de aanspreekvorm. Gelet op de toon van de e-mail, lijkt het gebruik van *u* nogal misplaatst. De schrijver spreekt de ontvanger aan met zijn voornaam, groet hem met “hoi” en ook het woord “tof” duidt op de informele toon van dit bericht.

Dit voorbeeld laat goed zien dat het kiezen van de juiste aanspreekvorm niet altijd even gemakkelijk is. Dit onderzoek richt zich op de manier waarop moedertaalsprekers van het Engels in vergelijking tot Nederlanders omgaan met de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm in het Nederlands. Aangezien moedertaalsprekers van het Nederlands hier soms al moeite mee blijken te hebben, is het het onderzoeken waard hoe Engelsen hiermee omgaan. In het Engels bestaat de tweedeling in de aanspreekvorm immers niet. Hierbij wordt uitgegaan van de Contrastieve Analyse Hypothese, die ervan uitgaat dat de problemen die mensen ervaren bij het leren van een tweede of vreemde taal het gevolg zijn van de verschillen tussen de eerste en de tweede taal. Hoe groter de verschillen, hoe meer fouten er waarschijnlijk zullen worden gemaakt.

Dit onderzoek baseert zich op de dimensies van status en solidariteit van Brown en Gilman (1960). Volgens Brown en Gilman spelen deze twee dimensies een rol bij het kiezen van de aanspreekvorm. Zowel de dimensies van Brown en Gilman als de Contrastieve Analyse Hypothese zijn al veel besproken en bekritiseerd. In dit onderzoek worden deze twee theorieën gecombineerd om te testen in hoeverre de wijze waarop Engelsen de aanspreekvormen in het Nederlands gebruiken verschilt van de wijze waarop Nederlanders dit doen. Maken Engelsen meer fouten omdat hun moedertaal de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm niet kent? En maken de beide nationaliteiten gebruik van de dimensies van Brown en Gilman bij hun keuze? Er zal worden geprobeerd deze vragen te beantwoorden aan de hand van een enquête die zal worden afgenomen onder proefpersonen van beide nationaliteiten. In deze enquête wordt de proefpersonen gevraagd dialogen te schrijven aan de hand van de dimensies van Brown en Gilman. Hierna zal worden gekeken in hoeverre de keuzes van de respondenten van de beide nationaliteiten van elkaar verschillen en of de Contrastieve Analyse Hypothese en de dimensies van Brown en Gilman hierop inderdaad van toepassing zijn.

2 THEORETISCH KADER

In deze sectie zal een overzicht van de literatuur worden gegeven. Deze is opgedeeld in een sectie over de Contrastieve Analyse Hypothese en een sectie over de dimensies van Brown en Gilman.

2.1 Contrastieve Analyse Hypothese

Dit onderzoek is ontstaan vanuit de Contrastieve Analyse Hypothese (CAH), ook wel de Transferhypothese genoemd. Volgens deze hypothese “beïnvloeden verschillen tussen de eerste en de tweede taal in belangrijke mate het proces van tweedetaalverwerving, waaronder wij hier ook vreemdetaalverwerving verstaan. De kern van de CAH bestaat uit de volgende twee claims:

- de problemen die de tweedetaalverwerver ervaart zijn een gevolg van de verschillen tussen de eerste en de tweede taal (de verschillen noemen we hier verder ‘T1-T2-contrasten’);
- die problemen komen tot uitdrukking in fouten; hoe groter de problemen, des te meer fouten. ” [Appel en Van Kalsbeek (2001), P.363]

Gass en Selinker (2001) noemen nog enkele andere aannames van de CAH:

1. Contrastive analysis is based on a theory of language that claims that language is habit and that language learning involves the establishment of a new set of habits.
2. The major source of error in the production and/or reception of a second language is the native language.
3. One can account for errors by considering differences between the L1 and the L2.
4. A corollary to item 3 is that the greater the differences, the more errors will occur.
5. What one has to do in learning a second language is learn the differences. Similarities can be safely ignored as no new learning is involved. In other words, what is dissimilar between two languages is what must be learned.
6. Difficulty and ease in learning are determined respectively by differences and similarities between the two languages in contrast.” [Gass en Selinker (2001), P.73]

Ook valt te lezen in Gass en Selinker dat er aanvankelijk twee posities waren ten aanzien van de CAH, een sterke en een zwakke. De sterke positie ging ervan uit dat er, gebaseerd

op vergelijkingen tussen twee talen, voorspellingen konden worden gedaan over het leren van een tweede taal en over het succes van lesmateriaal. Bij de zwakke versie werden eerst de terugkerende fouten van lezers geanalyseerd en later werden die geprobeerd te verklaren aan de hand van de verschillen tussen de twee talen.

Na enige tijd kwam er kritiek op de oorspronkelijke vorm van de CAH en zo hebben de visies gedurende de jaren een ontwikkeling doorgemaakt. Ellis (1994) geeft hiervan een duidelijk overzicht. In dit overzicht wordt aangegeven dat bij ontstaan van de CAH werd aangenomen dat de gewoontes van de eerste taal ook werden toegepast bij de tweede taal. In gevallen waarbij de doeltaal verschilde van de eerste taal, zou er sprake zijn van negatieve transfer. Wanneer de twee talen overeen kwamen, zou er sprake zijn van positieve transfer. Eind jaren zestig begon men echter te twijfelen aan de correctheid van dit systeem. Vaak kwam transfer niet voor wanneer de twee talen verschilden en wanneer ze niet verschilden, werden er soms alsnog fouten gemaakt die niets met interferentie te maken hadden. Uit eerder onderzoek van Ellis (1985) bleek dat het percentage transferfouten loopt van 3 tot 51% met een gemiddelde van 32%. Hierdoor werd aangenomen dat de eerste taal maar een zeer kleine rol speelde bij het verwerven van een tweede taal. Later, eind jaren tachtig, begon men weer een grotere rol toe te dichten aan de eerste taal. Odlin (1989) zegt hierover:

Despite the counterargument [...] there is a large and growing body of research that indicates that transfer is indeed a very important factor in second language acquisition. [Odlin (1989), P.4]

Ellis geeft aan dat de focus echter wel is veranderd in tegenstelling tot eerdere studies. Men gaat er onder andere vanuit dat transfer zichzelf ook kan manifesteren in het vermijden of juist overmatig gebruiken van bepaalde constructies.

De oorspronkelijke hypothese gaat er dus van uit dat hoe groter de verschillen tussen de talen zijn, hoe meer fouten er worden gemaakt en later werd dit genuanceerd. Appel en Vermeer (2004) geven nog enkele van deze nuances aan. Volgens hen spelen verschillende andere factoren een rol bij het al dan niet voorkomen van transfer. Het heeft bijvoorbeeld meer invloed op de uitspraak dan op andere niveaus. Verder komt transfer vaker voor bij beginners dan bij verder gevorderde leeders. Ook is de mate waarin brontaal en doeltaal verschillen van belang. Het is echter niet per definitie het geval dat transfer vaker voorkomt naarmate de talen meer van elkaar verschillen. Als de verschillen tussen de twee talen te groot zijn, ligt transfer ook niet voor de hand. Ten slotte komt transfer voornamelijk voor wanneer iemand gevraagd wordt taalgebruik te produceren waar hij of zij nog niet aan toe is.

2.2 Dimensies van status en solidariteit

In deze sectie wordt uitleg gegeven over de dimensies van status en solidariteit. Deze dimensies zijn volgens Brown en Gilman (1960) bepalend voor de keuze voor de aanspreekvorm. Dit onderzoek is voor een belangrijk deel op de theorie van Brown en Gilman gebaseerd, zoals veel andere hedendaagse onderzoeken na vijftig jaar nog steeds op hun onderzoek gebaseerd zijn.

Volgens Brown en Gilman hangt de keuze voor het persoonlijk voornaamwoord af van twee factoren: status en solidariteit (power and solidarity). Het formele voornaamwoord (in het Nederlands *u*) wordt *V* genoemd, naar het Latijnse woord *vos*. De informele aanspreekvorm (in het Nederlands *jij/je*) wordt aangeduid met *T*, naar het Latijnse woord *te*, omdat hun betrekking heeft op verschillende talen. De dimensie status houdt in dat een van de personen macht heeft over de ander in de zin dat hij invloed heeft op het gedrag van de ander. Deze verhouding is asymmetrisch, dit houdt in dat slechts één van beide personen status heeft in een bepaalde situatie. Degene die superieur is in deze situatie gebruikt zelf *T* (*je/jij*) en ontvangt *V* (*u*). Status kan volgens het onderzoek worden toegekend op basis van verschillende factoren, zoals fysieke kracht, vermogen, leeftijd, geslacht of een bepaalde rol in de kerk, staat, het leger of de familie.

Voorbeelden van verhoudingen gebaseerd op status waarbij er een superieur en een inferieur is, zijn die tussen werkgever en werknemer, vader en zoon en docent en leerling. Voorbeelden van verhoudingen waarbij de statusverhoudingen gelijkwaardig zijn, zijn die van werkgevers, broers en leerlingen onderling. In deze gevallen is het volgens Brown en Gilman waarschijnlijk dat de beide partijen elkaar met *je* aanspreken, omdat ze gelijkwaardig aan elkaar zijn.

De tweede dimensie waar het kiezen van de aanspreekvorm volgens Brown en Gilman vanaf hangt, is solidariteit. In tegenstelling tot de dimensie status, werkt solidariteit twee kanten uit en is dus symmetrisch. De aanwezigheid van solidariteit heeft volgens het onderzoek tot gevolg dat beide personen de ander met *je* aanspreken. De afwezigheid van solidariteit heeft tot gevolg dat ze elkaar met *u* aanspreken. Hierbij komt het dus niet voor dat één van de twee *T* gebruikt en de ander *V*, zoals bij de dimensie status het geval is. Solidariteit kan worden verkregen door zowel veelvuldig contact als duidelijke overeenkomsten. Hoe beter de deelnemers aan het gesprek elkaar kennen of hoe meer ze gemeen hebben, hoe groter de kans dat ze elkaar met *je* aanspreken: "The solidarity *T* reaches a peak of probability in address between twin brothers or in a man's soliloquizing address to himself." [Brown en Gilman (1960), P.159-160] Veelvuldig contact hoeft niet per definitie te resulteren in het

wederzijds gebruik van *T*. Dit gebeurt volgens Brown en Gilman alleen wanneer het contact resulteert in de ontdekking of het creëren van gelijkgestemdheid.

Vroeger speelde de dimensie solidariteit nog geen rol bij het bepalen van de aanspreekvorm. Dit is eeuwenlang het geval geweest, maar geleidelijk aan begon het onderscheid tussen status en solidariteit zich te ontwikkelen.

Volgens Brown en Gilman is solidariteit nu echter belangrijker geworden dan macht. Uit hun onderzoek blijkt dat slechts een minderheid van hun respondenten bij het beantwoorden van de vragen gebruik maakten van de niet-wederzijdse dimensie status: "Across all six of these dyads the French results yield only 11 per cent nonreciprocal power answers, the German 12 per cent, the Italian 27 per cent. In all other cases the usage is reciprocal." [Brown en Gilman (1960), P.162]

Hoewel de factor solidariteit de factor macht dus lijkt te overwinnen, verschillen *T/V*-talen hierin onderling wel. Volgens Vismans (2004) bestaat er in het Frans en Duits nog een sterkere associatie van de *V*-vorm met status dan we die in Nederland kennen. Dit zou er dus op duiden dat kennis van andere talen waarschijnlijk invloed heeft op de keuze voor de aanspreekvorm.

Volgens Vermaas (2005) hebben Nederlanders zelf ook moeite met de keuze van het persoonlijk voornaamwoord. Ze schrijft hierover het volgende:

We zien echter ook onzekerheid, waardoor het voorkomt dat tegen dezelfde persoon *u* en *jij/je* wordt gezegd. Door die onzekerheid horen we steeds vaker zeggen en vragen: "ik weet niet of ik *u* of *jij* moet zeggen. Zeg maar *jij*, hoor. Zullen we elkaar tutoyeren?" [Vermaas (2005), P.219]

Ook merkt Vermaas op dat de aanspreekvorm *je* de laatste jaren vaker voorkomt, als een soort tussenvorm van *u* en *jij*. In haar onderzoek heeft ze vooral in het laatste decennium een toename van *je* en *jij* gemerkt, waarbij *je* veel vaker gebruikt wordt dan *jij*. Vermaas vermoedt dat *jij* te nadrukkelijk overkomt en dat veel mensen uit onzekerheid daarom liever voor het minder nadrukkelijke *je* kiezen. Deze tweedeling tussen *je* en *jij* komt in andere *T/V*-talen niet voor, daarom zullen moedertaalsprekers van het Engels hier waarschijnlijk niet eerder mee in aanraking zijn gekomen.

Verder denkt ook Vermaas dat de solidariteitsdimensie aan belangrijkheid heeft gewonnen ten opzichte van de statusdimensie: "Niet wie of wat de aangesprokene is, maar hoe hij of zij is, lijkt bepalend voor het gebruik van *u* of *jij/je*." [Vermaas (2005), P.219]

3 ONDERZOEKSOPZET

3.1 Probleemstelling en onderzoeksvragen

In deze sectie zullen de onderzoeksvragen worden geformuleerd die zijn gevormd aan de hand van het theoretisch kader.

Volgens de CAH beïnvloedt de T1 de T2. Wanneer de twee talen verschillen, kan negatieve transfer optreden. Hierover is door de jaren heen veel gediscussieerd en of er daadwerkelijk transfer optreedt, hangt af van verschillende factoren. Nederland is een *T/V*-taal en Engels is dit niet. Dit zou betekenen dat moedertaalsprekers van het Engels waarschijnlijk moeite hebben met het kiezen van de aanspreekvorm in het Nederlands. Hierdoor maken ze volgens de CAH andere keuzes dan moedertaalsprekers van het Nederlands doen. Onderzocht zal worden of de CAH opgaat voor moedertaalsprekers van het Engels in hun gebruik van het persoonlijk voornaamwoord tweede persoon. De hoofdvraag luidt als volgt:

“In hoeverre verschilt de wijze waarop Engelstalige leerders van het Nederlands omgaan met de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm van de wijze waarop moedertaalsprekers van het Nederlands dit doen?”

De twee dimensies die volgens Brown en Gilman (1960) een rol spelen bij het bepalen van de aanspreekvorm, zijn status en solidariteit. De dimensie solidariteit speelde vroeger nog geen rol hierbij, maar is door de jaren heen steeds belangrijker geworden. De vraag is of de dimensies van Gilman en Brown nu, 50 jaar na publicatie van het onderzoek, nog steeds actueel zijn. Spelen beide dimensies nog een rol of is solidariteit inmiddels zo belangrijk geworden dat aan status nauwelijks meer waarde wordt gehecht? Of is er misschien nog een extra dimensie van belang geworden? En hoe gaan moedertaalsprekers van het Engels met deze dimensies om? De eerste deelvraag omvat al deze vragen en luidt als volgt:

1. “In hoeverre spelen de factoren die volgens de literatuur bepalen welke aanspreekvorm gekozen wordt daadwerkelijk een rol bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als moedertaalsprekers van het Nederlands?”

Het leren van een tweede of vreemde taal gaat op een andere manier dan het leren van de moedertaal. Mensen leren hun moedertaal op impliciet niveau. Ze krijgen de grammaticaregels niet op jonge leeftijd al expliciet aangereikt, maar weten deze toch goed toe te passen. Bij een tweede of vreemde taal is het wel nodig om expliciet de regels te leren. De vraag is of dit verschil ook een verschil in resultaten oplevert. Hieruit vloeien de volgende twee deelvragen voort:

2a. “In hoeverre verschilt de **impliciete** kennis van Engelstalige leerders van het Nederlands op het gebied van de formele en informele aanspreekvorm van die van moedertaalsprekers van het Nederlands?”

2b. “In hoeverre verschilt de **expliciete** kennis van Engelstalige leerders van het Nederlands op het gebied van de formele en informele aanspreekvorm van die van moedertaalsprekers van het Nederlands?”

Volgens Vermaas begint *je* de rol van tussenvorm van *u* en *jij* te vervullen. Hieruit vloeit te vraag voort of Nederlanders en Engelsen op dezelfde wijze met deze vorm omgaan:

3. “In hoeverre is er bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als moedertaalsprekers van het Nederlands een verschil tussen de verschillende informele aanspreekvormen *je* en *jij*?”

3.2 Hypotheses

In deze secties zullen de hypothesen worden geformuleerd zoals die voortvloeien uit de literatuur.

3.2.1 Deelvraag 1

“In hoeverre spelen de factoren die volgens de literatuur bepalen welke aanspreekvorm gekozen wordt daadwerkelijk een rol bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als moedertaalsprekers van het Nederlands?”

De verwachting is dat de dimensies van Brown en Gilman bij beide nationaliteiten een rol spelen. Het is een toonaangevend onderzoek en nu, 50 jaar later, worden er nog steeds veel onderzoeken op gebaseerd. De manier waarop moedertaalsprekers van het Engels deze dimensies toepassen is echter niet bekend. Verwacht wordt dat Nederlanders de dimensies op impliciet niveau toepassen. Ze bepalen in elke situatie of ze *u* of *je* zeggen en doen hierbij waarschijnlijk meer beroep op hun intuïtie dan op een vaste set regels, elke situatie is immers weer anders. Moedertaalsprekers van het Engels zijn niet van jongs af aan gewend aan de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm. Zij hebben echter wel al een jaar Nederlands gestudeerd en ook hebben ze zonder uitzondering kennis van één of meer andere *T/V*-talen. Ze zijn dus wel bekend met deze tweedeling en hebben geleerd dat *u* de formele manier is om iemand aan te spreken en *je* de informele manier. Daarom is de verwachting dat ook zij de dimensies van Brown en Gilman toepassen. Verwacht wordt

echter dat zij minder consequent zijn in de manier waarop ze de dimensies toepassen, omdat er voor hen meer denkwerk bij komt kijken dan bij moedertaalsprekers van het Nederlands, omdat deze de bij de beslissing afgaan op hun intuïtie. Ook zullen de Engelsen waarschijnlijk meer moeite hebben met het toepassen van de dimensies op impliciet niveau dan op expliciet niveau. Deze mindere mate van consequentie speelt zich waarschijnlijk af op zowel individueel als onderling niveau. Individueel zullen de Engelsen waarschijnlijk minder consequent zijn in de zin dat ze vaker dan Nederlanders dezelfde persoon in dezelfde situatie met zowel de formele als de informele aanspreekvorm benaderen. Onderling zullen ze waarschijnlijk minder consequent zijn dan Nederlanders in de zin dat er meer verschil zit tussen de manier waarop de verschillende Engelsen in dezelfde situatie dezelfde persoon aanspreken dan de verschillende Nederlanders dit in dezelfde situatie doen.

Hypothese deelvraag 1:

De factoren uit de literatuur spelen bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als bij moedertaalsprekers van het Nederlands een rol. Nederlanders zijn echter consequenter in het toepassen ervan dan Engelsen, vooral op impliciet niveau en zowel individueel als onderling.

3.2.2 Deelvragen 2a en 2b

“In hoeverre verschilt de **impliciete** kennis van Engelstalige leerders van het Nederlands op het gebied van de formele en informele aanspreekvorm van die van moedertaalsprekers van het Nederlands?”

“In hoeverre verschilt de **expliciete** kennis van Engelstalige leerders van het Nederlands op het gebied van de formele en informele aanspreekvorm van die van moedertaalsprekers van het Nederlands?”

Zoals al eerder aangegeven, wordt de moedertaal meer op impliciet niveau verworven. Ook moedertaalsprekers hebben een set grammaticaregels in het hoofd, maar passen deze op een intuïtief niveau toe. Tweede of vreemde taalsprekers moeten, vooral op beginnerviveau expliciet bij deze regels stilstaan om ze goed toe te passen.

Het probleem bij het kiezen van de aanspreekvorm is dat het voor een deel subjectief is. Ook Nederlanders onderling zijn, zoals Vermaas al aangaf, vaak onzeker over het kiezen van de aanspreekvorm. De groeiende tweedeling tussen status en solidariteit draagt waarschijnlijk bij aan deze onzekerheid. Vroeger was alleen de dimensie status van belang, nu moet men

rekening houden met beide dimensies. Wanneer deze dimensies elkaar bijten, bijvoorbeeld bij de combinatie [-status][-solidariteit] of [+status][+solidariteit], treedt er waarschijnlijk de meeste verwarring op.

Hypothese deelvraag 2

Engelsen zijn minder consequent dan Nederlanders bij het kiezen van de aanspreekvorm, vooral op impliciet niveau. Zowel Nederlanders als Engelsen hebben op zowel impliciet als expliciet niveau de grootste problemen met het kiezen van de aanspreekvorm wanneer de dimensies status en solidariteit elkaar bijten.

3.2.3 Deelvraag 3

“In hoeverre is er bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als moedertaalsprekers van het Nederlands een verschil tussen de verschillende informele aanspreekvormen *je* en *jij*?”

Tegenwoordig spelen de dimensies status en solidariteit allebei mee bij het bepalen van de aanspreekvorm en niet alleen de dimensie status zoals vroeger het geval was. Om deze reden verwachten we dat er bij beide nationaliteiten onzekerheid op kan treden bij het kiezen van de aanspreekvorm, vooral wanneer de twee dimensies in strijd zijn met elkaar. Volgens Vermaas neemt *je* steeds vaker een tussenvorm aan van *u* en *jij*. De verwachting is dan ook dat *je* ten opzichte van *jij* vaker wordt gebruikt wanneer de twee dimensies niet met elkaar in overeenstemming zijn, dus bij [-status][-solidariteit] en [+status][+solidariteit]. De verwachting is dat bij de Engelsen geen significant effect gevonden zal worden, aangezien zij de taalnuances misschien nog niet goed genoeg aanvoelen om dit verschil in gebruik tussen *je* en *jij* te kunnen toepassen. Verder is dit onderscheid uniek in het Nederlands ten opzichte van andere T/V-talen en kennen de moedertaalsprekers van het Engels dit fenomeen dus niet van andere talen die ze spreken.

Hypothese deelvraag 3

Je wordt ten opzichte van *jij* vaker gebruikt wanneer de onzekerheid over het kiezen van de aanspreekvorm het grootst is, dus bij [-status][-solidariteit] en [+status][+solidariteit]. Dit zal echter vooral het geval zijn bij de Nederlanders, de Engelsen, die beginnende leeders van het Nederlands zijn, zullen deze nuance waarschijnlijk nog niet aanvoelen en kennen dit fenomeen ook niet van andere T/V-talen die ze spreken.

3.2.4 Algemene hypothese

Uit de hypothesen van de deelvragen kunnen we de volgende algemene hypothese opstellen:

Moedertaalsprekers van het Engels hebben meer moeite met inschatten wanneer welke aanspreekvorm het beste gebruikt kan worden dan Nederlanders, omdat ze het onderscheid tussen de formele en informele aanspreekvorm niet van jongs af aan kennen. Daarom zijn Nederlanders consequenter in het toepassen van de dimensies uit de literatuur dan Engelsen, zowel individueel als onderling. Deze verschillen zullen groter zijn op impliciet niveau dan op expliciet niveau. In gevallen waarbij de verschillende dimensies in strijd zijn met elkaar, zullen Nederlanders vaker voor het neutralere 'je' kiezen dan Engelsen.

4 METHODE VAN ONDERZOEK

In deze sectie zal verslag worden gedaan van de gebruikte methode. Er zal informatie worden gegeven over de proefpersonen, de procedure en het materiaal.

4.1 Proefpersonen

Er is bij dit onderzoek gekozen om de twee groepen respondenten, de Nederlandse groep en de Engelse groep, afgezien van hun nationaliteit zo gelijk mogelijk te houden. De beide groepen bestaan uit studenten tussen de 18 en de 24 jaar. De gemiddelde leeftijd van de Engelse respondenten is 19,00 jaar. Bij de Nederlandse respondenten is dit 21,07 jaar. Verder zijn vier van de vijftien Engelse respondenten van het mannelijke geslacht en elf van het vrouwelijke. Bij de Nederlandse respondenten zijn er vijf van het mannelijke geslacht en tien van het vrouwelijke. Ook dit ligt dus dicht genoeg bij elkaar om uit te sluiten dat deze factor een zal spelen bij eventuele verschillen in data.

Alle Engelse proefpersonen studeren sinds een jaar Nederlands. Ze zitten bij elkaar in de klas en hebben dus hetzelfde onderwijs genoten. Uiteraard is er in een klas altijd sprake van niveauverschil, maar door hun gelijke educatie ga ik ervan uit dat ze ongeveer dezelfde achtergrondkennis hebben. Alle Engelse studenten studeren naast Nederlands nog tenminste één andere vreemde taal. In alle gevallen is dit een T/V-taal, zoals Duits of Frans. Ze zijn dus allemaal bekend met het bestaan van zowel een formele en informele aanspreekvorm. De Nederlanders zijn hier uiteraard ook mee bekend, aangezien Nederlands zelf een T/V-taal is. De resultaten zijn anoniem verzameld, zodat met name de Engelstalige respondenten zich vrijer voelen in het geven van hun antwoorden zonder zich te schamen voor hun taalgebruik.

4.2 Procedure

De enquête werd aanvankelijk verspreid onder 30 Nederlandse en 30 Engelse studenten. Er was echter vrij veel sprake van uitval. Een reden hiervan is dat niet alle studenten reageerden. De tweede reden is dat sommige studenten de enquête verkeerd hadden begrepen en de dialogjes in indirecte rede opschreven, namelijk “een vrouw vraagt of haar zus mee gaat naar de stad”, in plaats van “vrouw: ga je mee naar de stad?” Omdat er in de indirecte rede geen gebruik wordt gemaakt van een aanspreekvorm, waren deze enquêtes niet bruikbaar voor het onderzoek.

De frequenties waarin elke aanspreekvorm per situatie voorkwam, zijn berekend in IBM SPSS Statistics 18. Hierin zijn ook varianties berekend om de scheiding in de data te bepalen.

De data voortvloeiend uit de enquêtes kan worden opgedeeld in vier categorieën, namelijk [+status][+solidariteit], [+status][-solidariteit], [-status][+solidariteit] en [-status][-solidariteit]. Deze categorieën zijn de verschillende combinaties van dimensies van Brown en Gilman. Er is voor iedere categorie voor zowel Nederlanders als Engelsen onderzocht in hoeverre elke aanspreekvorm voorkomt. Voor de categorie [+status][+solidariteit] is gekozen voor een dialoog tussen een moeder en een zoon. Hiervoor is gekozen omdat ouder en kind dicht bij elkaar staan, maar er toch sprake is van een machtsverhouding, de ouder is verantwoordelijk voor het kind. De tweede categorie die aan de orde kwam in de enquête is [+status][-solidariteit]. Hierbij is gekozen voor een dialoog tussen een werkgever en een werknemer. De relatie tussen werkgever en werknemer is professioneel en niet persoonlijk en daarom gaan we ervan uit dat er sprake is van [-solidariteit]. Door hiërarchieën die in het bedrijfsleven een rol spelen, is er in deze relatie sprake van [+status]. De derde categorie in de enquête is [-status][+solidariteit]. Hierbij is gekozen voor een dialoog tussen een oudere man en zijn zus. Er is gekozen voor een oudere man zodat zeker was dat leeftijd geen aanleiding kon zijn voor het gebruik van *je* als aanspreekvorm. Omdat de man en de vrouw familie zijn, is er sprake van [+solidariteit]. Vanwege het feit dat ze broer en zus zijn, is hun relatie symmetrisch en is er dus sprake van [-status]. De laatste categorie in de enquête is [-status][-solidariteit]. Hierbij is gekozen voor een dialoog tussen een jongen en een meisje die elkaar tegenkomen op straat. Er is gekozen voor twee jongeren, zodat leeftijd geen aanleiding kon zijn voor het gebruik van *u* als aanspreekvorm. Op deze manier wordt zuiver getest tot welke aanspreekvorm het gebrek aan status en solidariteit leidt.

We gaan er in dit onderzoek vanuit dat de sociologie tussen Engeland en Nederland, de manier waarop de maatschappij is ingedeeld, min of meer gelijk is. We gaan er op ongeveer dezelfde manier met status wordt omgegaan en dat de verschillen tussen Nederlanders en Engelsen niet veel groter zullen zijn dan die van Nederlanders of Engelsen onderling.

Nadat aan de hand van deze dialogen de respondenten impliciet werd gevraagd welke aanspreekvorm ze wanneer zouden gebruiken, werd deze vraag ze daarna expliciet gesteld. Hiermee kan de verwachting getest worden dat bij moedertaalsprekers van het Engels de kennis wel aanwezig blijkt te zijn als daar expliciet naar gevraagd wordt, maar in de praktijk vaak verkeerd wordt toegepast.

4.3 Materiaal

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van enquêtes. In deze enquêtes werd de proefpersonen gevraagd om vier dialogjes te schrijven aan de hand van gegeven situaties. Elk van de vier dialogjes vertegenwoordigde een van de combinaties van dimensies van Brown and Gilman, dus [+status][+solidariteit], [+status][-solidariteit], [-status],[+solidariteit] en [-status][-solidariteit]. De situatie die geschetst werd bij de categorie [+status][+solidariteit] luidde als volgt:

Engels:

A mother asks her son whether he has already done his homework. He says that he doesn't understand it and asks her to help him.

Nederlands:

Een moeder vraagt haar zoon of hij zijn huiswerk al heeft gemaakt. De zoon antwoordt dat hij het niet begrijpt en vraagt of ze hem wil helpen.

De situatie geschetst bij de categorie [+status][-solidariteit] was de volgende:

Engels:

An employer asks his employee whether he could come to his office in an hour. The employee answers that that is alright and whether his employer could also tell him his opinion about the email he sent earlier.

Nederlands:

Een werkgever vraagt zijn werknemer of hij over een uur naar zijn kantoor kan komen. De werknemer antwoordt dat dat goed is en vraagt of zijn werkgever zijn e-mail heeft gelezen.

Voor de categorie [-status][+solidariteit] was de situatie als volgt:

Engels:

An elderly man asks his sister whether she is going to play bingo tonight. She answers that she would like to if he is going too.

Nederlands:

Een bejaarde man vraagt zijn zus of ze vanavond Bingo gaat spelen. Ze antwoordt dat ze graag gaat als haar broer meegaat.

Voor de laatste categorie, [-status][-solidariteit], is voor de volgende situatie gekozen:

Engels:

A boy asks a girl whether she could tell him how he can get to the shopping centre. She answers that he has to turn right and then left and that he will find the shopping centre on his right hand side.

Nederlands:

Een jongen vraagt een meisje op straat of hij haar kan vertellen hoe ze bij het winkelcentrum moet komen. Ze antwoordt dat hij rechtsaf moet slaan, dan linksaf en dat hij het winkelcentrum dan aan zijn rechterhand zal zien.

De aanwijzingen in het impliciete deel van de enquête zijn gemaakt op een manier waarop het merendeel van de respondenten ten minste één keer een aanspreekvorm per situatie en per persoon zou gebruiken. De proefpersonen werd impliciet gevraagd welke aanspreekvorm zij dachten dat juist was, ze wisten aanvankelijk niet wat het doel van het onderzoek was. Vervolgens werd hun kennis ook expliciet getest door te vragen in welke situaties ze voor welke aanspreekvorm zouden kiezen:

Engels:

Under what circumstances would you use 'u' and under what circumstances would you use 'je' to approach someone?

Nederlands:

Onder welke omstandigheden zou je u als aanspreekvorm gebruiken en onder welke omstandigheden je?

De volledige enquêtes zijn te vinden in de bijlage.

5 RESULTATEN

In dit hoofdstuk zullen de resultaten uit de enquêtes worden besproken om de verwachtingen te toetsen. De resultaten zullen besproken worden aan de hand van de vier categorieën die opgesteld zijn door Brown en Gilman, dus [+status][+solidariteit], [+status][-solidariteit], [-status][+solidariteit] en [-status][-solidariteit]. Op de volgende pagina is de tabel te vinden die een overzicht van de data bevat.

Tabel 1 Frequenties van de verschillende aanspreekvormen

	[+status]		[+status]		[-status]		[-status]		[-status]		[-status]		[-status]		[-status]		Totaal				
	[+solidariteit]		[+solidariteit]		[-solidariteit]		[-solidariteit]		[+solidariteit]		[+solidariteit]		[-solidariteit]		[-solidariteit]						
	Moeder		Zoon		Werkgever		Werknemer		Broer		Zus		Jongen		Meisje						
	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	+
U	-	-	1	1	1	8	11	7	-	1	-	3	1	4	1	6	15	30	45		
Jij	-	-	4	1	-	1	-	1	3	1	13	4	-	1	-	2	20	11	31		
Je	13	9	10	12	14	6	4	4	12	13	1	8	13	8	14	6	81	66	147		
U/jij	-	-	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	1	-	1	0	6	6		
U/je	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	0	1	1		
Jij/je	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	4	6	10		
Totaal	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	120	120	240		

5.1 Resultaten impliciete vragen

In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de vier verschillende categorieën. De tabel laat zien hoe vaak welke aanspreekvorm in iedere categorie voorkomt. Bij elke categorie staat voor beide sprekers aangegeven hoe ze hun gesprekspartner aanspreken. Als er dus staat “Moeder”, betekent dit dat die rij gaat over hoe de moeder haar zoon aanspreekt. Behalve de opties *u*, *jij* en *je* staan de opties *u/jij*, *u/je* en *jij/je* in de tabel. Wanneer deze opties voorkomen, betekent dit dat een respondent in dezelfde situatie voor dezelfde persoon twee verschillende aanspreekvormen heeft gebruikt. De combinaties *u/jij* en *u/je* zijn incorrect, de combinatie *jij/je* is correct. Voor deze laatste rij is gekozen om te zien of er een onderscheid te maken valt tussen het gebruik van *jij* en het gebruik van *je*.

5.1.1 [+status][+solidariteit]

Zoals in de tabel te zien is, zijn bij de combinatie [+status][+solidariteit] de verschillen tussen Engelsen en Nederlanders niet zo groot. Zowel de Engelsen als de Nederlanders kiezen zonder uitzondering voor de informele aanspreekvorm wanneer de moeder haar zoon aanspreekt. Wanneer de zoon tegen de moeder spreekt, kiezen bij de Nederlanders veertien van de vijftien respondenten voor de informele aanspreekvorm en één respondent voor de formele aanspreekvorm. In het geval van de Engelsen wordt dertien keer gekozen voor de informele aanspreekvorm, één keer voor de formele aanspreekvorm en één keer voor een (foutieve) combinatie van de formele en informele aanspreekvorm. De uitkomst van de Engelsen wijkt hier nauwelijks af van die van de Nederlanders.

5.1.2 [+status][-solidariteit]

Tabel 1 laat zien dat de Engelse respondenten in ruim de helft van de gevallen de formele aanspreekvorm gebruiken wanneer de werkgever de werknemer aanspreekt, terwijl slechts één Nederlandse respondent dit doet. De Nederlanders kiezen in deze situatie vaker voor *je* als aanspreekvorm.

Wanneer de werknemer de werkgever aanspreekt, kiezen de Nederlandse respondenten in elf van de vijftien gevallen voor *u*. De overige vier Nederlandse respondenten kiezen voor *je*. Geen enkele Nederlandse respondent kiest voor *jij* als aanspreekvorm. Dit kan erop duidelijk dat *je* zich tegenwoordig inderdaad begint te ontwikkelen tot een soort tussenvorm van *u* en *je*, zoals Vermaas beweert. Omdat het tweeledige systeem, *jij* en *je* in de nominatief, “uniek is in vergelijking met bijvoorbeeld het Duits en Frans” [Vermaas (2005), P.219], kunnen de Engelse respondenten in dit geval geen beroep doen op hun kennis van andere talen, dus is het niet zo waarschijnlijk dat zij de aanspreekvorm *je* ook als tussenvorm gebruiken.

In het geval van de werknemer is bij de Engelsen iets meer verdeeldheid dan bij de Nederlanders. In ongeveer de helft, zeven van de vijftien gevallen, wordt gekozen voor de formele aanspreekvorm om de werkgever te benaderen. Vijf van de vijftien respondenten kiezen voor de informele aanspreekvorm en maar liefst drie van de vijftien kiezen voor de foutieve combinatie van de formele en de informele aanspreekvorm.

Het grootste verschil tussen de twee nationaliteiten is hier te vinden in het feit dat de Engelsen gebruik maken van de foutieve combinatie van de formele en de informele aanspreekvorm. Als we alle formele aanspreekvormen bij elkaar optellen en alle informele aanspreekvormen ook, zou de werkgever bij de Engelse respondenten acht keer de formele aanspreekvorm gebruiken en zeven keer de informele aanspreekvorm. Bij de Nederlandse respondenten zou de werkgever één keer de formele aanspreekvorm gebruiken en veertien keer de informele. In het geval van de werknemer wordt bij de Engelsen tien keer de formele aanspreekvorm gebruikt en acht keer de informele. Bij de Nederlanders wordt elf keer de formele aanspreekvorm gebruikt en vier keer de informele. Bij de Nederlandse respondenten is het duidelijk te zien dat de werkgever in de meeste gevallen zijn werknemer met *je* aanspreekt. De werknemer op zijn beurt spreekt zijn werkgever met *u* aan. Er zijn een paar uitzonderingen, maar de absolute meerderheid volgt dit patroon. Bij de Engelsen is het in beide gevallen ongeveer half om half. In de combinatie van dimensies [+status][-solidariteit] is er dus inderdaad sprake van een grotere diversiteit in antwoorden bij de Engelse respondenten dan bij de Nederlandse.

5.1.3 [-status][+solidariteit]

In de tabel is te zien dat de Nederlandse respondenten in alle gevallen voor de informele aanspreekvorm kiezen, zowel voor de man als voor zijn zus. Bij de Engelse respondenten wordt in een enkel geval gekozen voor de formele aanspreekvorm, maar in de meeste gevallen kiezen ook zij voor de informele aanspreekvorm. Het grootste verschil zit hier in het gebruik van *jij* versus *je* bij het aanspreken van de man door zijn zus. De Nederlandse respondenten kiezen dertien van de vijftien gevallen voor *jij*, de Engelse slechts in vier gevallen. Dit heeft echter niets te maken met het gebruik van *je* als tussenvorm van *u* en *jij*. De opdracht voor deze dialoog luidde als volgt: “een oudere man vraagt zijn zus of ze vanavond Bingo gaat spelen. Ze antwoordt dat ze graag gaat als haar broer mee gaat.” In het antwoord van de zus wordt dus logischerwijs nadruk gelegd op de aanspreekvorm. Een voorbeeld van een antwoord zou kunnen zijn “ik wil wel gaan, als **jij** ook gaat.” De *je*-vorm kan geen klemtoon hebben en daarom kiezen vrijwel alle Nederlanders hier voor *jij*. Voor de Engelse respondenten, die pas een jaar Nederlands hebben geleerd, voelt dit verschil in

gebruik tussen *jij* en *je* waarschijnlijk nog niet zo natuurlijk aan als voor ons. Het belangrijkste verschil van deze dimensie draait dus om het verschil tussen *jij* en *je* en heeft niets te maken met beleefdheid. Op het gebied van beleefdheid zijn Nederlanders hier wel iets consequenter, maar de verschillen zijn vrij klein.

5.1.4 [-status][-solidariteit]

Bij zowel het meisje als de jongen is te zien dat door de Engelse respondenten veel gevarieerder is geantwoord dan door de Nederlanders. Slechts één Nederlandse respondent gebruikt *u* voor de jongen om het meisje aan te spreken en hetzelfde geldt andersom. In alle andere gevallen wordt de informele aanspreekvorm gebruikt. De Engelse respondenten gebruiken voor de jongen in vier van de vijftien gevallen de formele aanspreekvorm, in negen van de vijftien de formele en in twee gevallen de foutieve combinatie van deze twee. Voor het meisje gebruiken ze in zes van de vijftien gevallen de formele aanspreekvorm, in acht van de vijftien de informele en in één geval de foutieve combinatie van de twee. In dit geval is er dus duidelijk sprake van meer variatie onder de Engelse respondenten dan onder de Nederlandse.

5.1.5 Algemeen

Uit tabel 1 blijkt dat *u* in het algemeen vaker voorkomt onder Engelsen dan onder Nederlanders. Onder de Engelse respondenten wordt in totaal 30 keer *u* gezegd tegen elf keer *jij*. Onder de Nederlanders wordt vijftien keer *u* gezegd tegen twintig keer *jij*. Bij beide nationaliteiten komt *je* het meeste voor, 81 keer bij de Nederlanders en 66 keer bij de Engelsen.

Verder blijkt dat er door de Engelse respondenten zes keer gebruik gemaakt van de foutieve combinatie van de formele en informele aanspreekvorm. Onder de Nederlandse respondenten komt deze fout niet voor.

Tabel 2 op de volgende pagina laat de zien hoe groot de spreiding per categorie is bij zowel de Nederlanders als de Engelsen. Te zien is dat in zeven van de acht gevallen de variantie (dus spreiding) bij de Engelsen onderling groter is dan bij de Nederlanders.

Tabel 2 Variantie

	NL	Eng
[+status][+solidariteit] Moeder	1.114	2.314
[+status][+solidariteit] Zoon	.400	.410
[+status][-solidariteit] Werkgever	.267	.981
[+status][-solidariteit] Werknemer	.838	1.600
[-status][+solidariteit] Broer	.171	.314
[-status][+solidariteit] Zus	1.095	.667
[-status][-solidariteit] Jongen	.352	1.400
[-status][-solidariteit] Meisje	.267	1.124
Totaal	4.504	8.810

5.2 Je als tussenvorm

In de literatuur hebben we kunnen lezen dat *je* tegenwoordig wordt gebruikt als tussenvorm van *u* en *jij*. Bij de dimensie [+status][-solidariteit] is te zien dat alle informele aanspreekvormen *je* zijn. Dit zou erop kunnen duiden dat *je* inderdaad als tussenvorm wordt gebruikt. De respondenten laten de werkgever weliswaar de informele aanspreekvorm gebruiken, maar laten deze niet te expliciet uitkomen. Ook de Engelsen gebruiken in zes van de zeven gevallen *je* als informele aanspreekvorm. De werkgever wordt door de werknemer bij beide nationaliteiten meestal met *u* aangesproken. Wanneer er wordt gekozen voor de informele aanspreekvorm, is dit bij de Nederlanders meestal *je*. Bij de Engelsen is er weer

meer verdeeldheid. In dit geval wordt één keer gebruik gemaakt van *jij*, vier keer van *je* en drie keer van de foutieve combinatie van *u* en *jij*. Deze verdeeldheid zou erop kunnen duiden dat de Engelse respondenten weinig besef hebben van het verschil tussen *je* en *jij* en dat de eerdere overeenkomst met de Nederlandse respondenten op toeval berust.

Bij de dimensie [+status][+solidariteit], de dialoog tussen de moeder en haar zoon zien we iets anders. Bij de Nederlandse respondenten wordt de moeder door haar zoon vaker met *jij* aangesproken dan bij de Engelsen. De zoon wordt bij de Nederlanders door zijn moeder juist weer nooit alleen met *jij* aangesproken. In vrijwel alle gevallen wordt er voor *je* gekozen en zelfs als men voor *jij* kiest, is dat in combinatie met *je*. Dit terwijl de moeder meer status heeft en er dus weinig reden zou zijn om haar zoon niet met *jij* aan te spreken. In dit onderzoek lijkt het verschil in gebruik van *je* en *jij* zoals beschreven door Vermaas dus niet te zijn bevestigd. In tabel 1 is te zien hoe de aanspreekvorm *je* door beide nationaliteiten veruit het meest gebruikt wordt. Er is dus geen duidelijk verschil tussen de wijze waarop de verschillende nationaliteiten de minder nadrukkelijke informele aanspreekvorm gebruiken.

5.3 Resultaten expliciete vragen

In deel twee van de enquête werd de proefpersonen expliciet gevraagd wanneer ze *u* als aanspreekvorm zouden gebruiken en wanneer *je/jij*. Hier werd bij zowel de Nederlanders als de Engelsen in de meeste gevallen wel gewezen op de status- en solidariteitsdimensie (hoewel uiteraard niet met die woorden). Als reden voor het gebruik van *u*, geven de Engelse respondenten in elf van de vijftien gevallen een statusgerelateerde reden op, Nederlanders doen die in tien van de vijftien gevallen. Een solidariteitsgerelateerde reden wordt door Engelsen ook in tien van de vijftien gevallen gegeven, door Nederlanders in dertien van de vijftien. Gebrek aan status wordt maar zo nu en dan als reden gegeven om *je/jij* te zeggen. Bij de Engelsen komt dit vijf keer voor, bij de Nederlanders zes keer. Een reden hiervoor kan echter zijn dat veel proefpersonen het opgeven van de afwezigheid van status als reden dubbelop zou zijn. Ze hebben immers de aanwezigheid van status al opgegeven als reden om *u* te zeggen. De aanwezigheid van solidariteit wordt bij de Engelsen maar liefst dertien keer gegeven om *je/jij* te zeggen en bij de Nederlanders tien keer. Op expliciet niveau blijkt er weinig verschil te zijn in kennis tussen de Nederlandse en de Engelse respondenten.

Uit het expliciete gedeelte van de enquête blijkt verder dat ook Nederlanders duidelijk moeite hebben met het kiezen van de aanspreekvorm. Eén van de respondenten zegt hierover het volgende:

“Ik spreek mijn ouders nooit met *u* aan. Ik zeg wel *u* als ik tegen een ouder iemand (die ik niet zo goed ken) of m'n baas praat. M'n baas ken ik ondertussen al goed, dus daar doe ik het ook niet altijd meer, maar wel als er andere mensen (klanten bijv.) bij zijn. Soms spreken klanten, die duidelijk ouder zijn, mij wel aan met *u*. Dat is wel vreemd vind ik. Het is trouwens soms ook niet allemaal zo logisch, als ik een ouder iemand al beter ken, spreek ik die persoon vaak wel met zijn/haar voornaam aan, maar wel met *u*. Als een soort tussenvorm, tussen ‘meneer/u’ en ‘voornaam/jij’.”

Deze respondent geeft aan dat hij moeite heeft met het kiezen van de aanspreekvorm. Hij vindt het lastig om de juiste aanspreekvorm te bepalen om zijn baas te benaderen. Dit blijkt uit het feit dat hij zegt dat hij het “niet altijd” doet, “maar wel als er andere mensen bij zijn.” Verder merkt hij soms dat hij de aanspreekvorm die anderen voor hem kiezen vreemd vindt. Ten slotte geeft hij aan soms voor een “tussenvorm” te kiezen wanneer hij een oudere aanspreekt die hij al beter kent om het dilemma wat te verzachten.

Dit lijkt erop te duiden dat de verwarring het grootst is wanneer de twee dimensies elkaar bijten. Dit is het geval bij [+status][+solidariteit] en [-status][-solidariteit]. Voor de dimensie [-status][-solidariteit] komt dit overeen met de resultaten die de dialogen hebben opgeleverd. De dimensie [+status][+solidariteit] leek bij de dialogen echter weinig twijfel op te leveren, vrijwel alle respondenten van beide nationaliteiten kozen hier voor de informele aanspreekvorm. Dit kan echter liggen aan de aanwijzingen die gegeven werden. Uit het feit dat de zoon zijn moeder vraagt hem te helpen met zijn huiswerk, valt af te leiden dat de zoon een kind of jongere is. Voor volwassenen van nu is het misschien nog gebruikelijker om hun, inmiddels bejaarde ouders, met *u* aan te spreken. Kinderen en jongeren van nu spreken hun grootouders misschien ook sneller met *u* aan dan ze dat bij hun ouders zouden doen. Eén van de Nederlandse respondenten geeft dit ook aan:

“Volwassenen van nu zeggen *u* tegen hun ouders. (dus zeg maar onze ouders leeftijd tegen hun ouders). Binnen de nucleaire familie van nu (dus onze generatie met onze ouders) wordt denk ik wel *je* gezegd.”

Er zou echter verder onderzoek moeten worden gedaan om hier uitsluitsel over te geven.

6 DISCUSSIE

In dit onderzoek werd de volgende vraag behandeld:

“In hoeverre verschilt de wijze waarop Engelstalige leerders van het Nederlands omgaan met de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm van de wijze waarop moedertaalsprekers van het Nederlands dit doen?”

In het volgende onderdeel wordt antwoord gegeven op deze vraag. Dit zal per deelvraag worden gedaan.

6.1 Deelvraag 1

“In hoeverre spelen de factoren die volgens de literatuur bepalen welke aanspreekvorm gekozen wordt daadwerkelijk een rol bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als moedertaalsprekers van het Nederlands?”

Dit onderzoek baseert zich voor een belangrijk deel op de theorie van Brown en Gilman. Volgens deze theorie hangt welke aanspreekvorm wordt gekozen af van de dimensies status en solidariteit. Doordat beide dimensies een +factor en een –factor kennen, zijn er zo vier combinaties mogelijk. In het gedeelte van de enquête waar de proefpersonen expliciet gevraagd werd wanneer ze welke aanspreekvorm zouden gebruiken, waren de dimensies status en solidariteit bij de meeste proefpersonen inderdaad terug te vinden. De Engelse respondenten geven in elf van de vijftien gevallen een statusgerelateerde reden op voor het gebruik van *u*. De Nederlanders doen dit in tien van de vijftien gevallen. De factoren die volgens de literatuur bepalen voor welke aanspreekvorm gekozen wordt, spelen dus weldegelijk een rol. Hierbij is er weinig verschil tussen de beide nationaliteiten.

6.1 Deelvraag 2

“In hoeverre verschilt de **impliciete** kennis van Engelstalige leerders van het Nederlands op het gebied van de formele en informele aanspreekvorm van die van moedertaalsprekers van het Nederlands?”

De vooraf opgestelde verwachting was dat de Engelse respondenten minder consequent zouden zijn in hun antwoorden, zowel individueel als onderling. Deze verwachting is gebaseerd op de Contrastieve Analyse Hypothese, het Engels kent immers de tweedeling

tussen de formele en de informele aanspreekvorm niet. Uit de resultaten kunnen we afleiden dat deze verwachting voor een groot deel klopt. Op individueel niveau is er inderdaad sprake van meer inconsequentie onder de Engelse respondenten dan onder de Nederlandse. Onder de Engelse respondenten wordt zes keer de foutieve combinatie van de formele en de informele aanspreekvorm gebruikt om dezelfde persoon te benaderen. Onder de Nederlanders komt dit verschijnsel niet voor. Hieruit kan worden opgemaakt dat Engelsen op individueel niveau inderdaad minder consequent zijn in de manier waarop de aanspreekvorm wordt gekozen.

Verder richtte het impliciete gedeelte van het onderzoek zich op de vraag of de Engelse respondenten onderling minder consequent zijn in hun wijze van kiezen voor de aanspreekvorm dan de Nederlandse respondenten. Dit bleek in sommige gevallen zo te zijn. In tabel 1 is te zien hoe de verschillen tussen de Nederlandse en de Engelse respondenten het grootst zijn bij de categorieën [+status][-solidariteit] en [-status][-solidariteit]. In deze gevallen zijn de Nederlanders eensgezind over de keuze voor de aanspreekvorm, de Engelsen zijn meer verdeeld. Tabel 2 laat ons zien dat over het algemeen de scheiding bij de Engelsen ook groter is dan bij de Nederlanders. In zeven van de acht gevallen is de variantie bij de Engelsen groter. Dit bewijst dat de Engelsen ook onderling minder consequent zijn bij de keuze voor de aanspreekvorm dan de Nederlanders.

6.3 Deelvraag 3

“In hoeverre verschilt de **expliciete** kennis van Engelstalige leerders van het Nederlands op het gebied van de formele en informele aanspreekvorm van die van moedertaalsprekers van het Nederlands?”

Zoals al eerder gezegd, op expliciet niveau lijkt er weinig verschil in kennis te zijn tussen de Engelse en de Nederlandse respondenten. Beide nationaliteiten geven in ongeveer tweederde van de gevallen een status- en solidariteitsgerelateerde reden op.

In de meeste gevallen worden de twee dimensies echter los van elkaar genoemd. Een respondent geeft bijvoorbeeld aan *u* te zeggen tegen ouderen en mensen die hij niet goed kent en *je* tegen vrienden of mensen die even oud zijn. Er wordt vrijwel nooit vermeld voor welke aanspreekvorm wordt gekozen wanneer het bijvoorbeeld iemand van dezelfde leeftijd betreft die de persoon niet goed kent. Enkele respondenten geven expliciet aan soms moeite te hebben met het kiezen van de juiste aanspreekvorm. Bij ouderen die hij goed kent, gebruikt één van de Nederlandse respondenten een combinatie van de voornaam met *u*, bij

wijze van tussenvorm. Een ander voorbeeld is het tutoyeren van de werkgever, behalve als er klanten bij zijn. Uit deze zaken kan worden opgemaakt dat zowel de Engelse als de Nederlandse respondenten de meeste moeite hebben met het kiezen van de aanspreekvorm wanneer de twee dimensies elkaar bijten, dus bij [+status][+solidariteit] en [-status][-solidariteit].

Hieruit kunnen we concluderen dat op expliciet niveau de Engelse respondenten qua kennis weinig lijken te verschillen van de Nederlandse respondenten. Dit duidt erop dat de Engelse respondenten in theorie de gangbare regels voor het gebruik van *u* versus *je* goed kennen, maar dit in de praktijk niet altijd goed toepassen. Een reden hiervoor zou kunnen zijn dat het spreken van de moedertaal meer op impliciet niveau plaatsvindt. Men past de grammaticaregels vaak correct toe zonder er bewust bij na te denken, terwijl men bij het spreken van een vreemde taal, vooral op beginnervniveau, nog wel bewust na moet denken over de toe te passen regels. Dit gebeurt in de praktijk echter niet altijd.

6.4 Deelvraag 4

“In hoeverre is er bij zowel moedertaalsprekers van het Engels als moedertaalsprekers van het Nederlands een verschil tussen de verschillende informele aanspreekvormen *je* en *jij*?”

Volgens Vermaas begint *je* steeds meer de functie van tussenvorm te vervullen tussen *u* en *jij*. In dit onderzoek zou dit echter slechts bij één van de vier combinaties van dimensies het geval kunnen zijn, namelijk bij [+status][-solidariteit]. Bij de combinatie [+status][+solidariteit] spreekt de moeder haar zoon vaker met *je* aan dan met *jij*. De zoon spreekt zijn moeder juist vaker met *jij* aan dan met *je*, terwijl de moeder meer status heeft en er dus weinig reden zou zijn om haar zoon niet met *jij* aan te spreken. Er is hierin geen overtuigend verschil te vinden tussen Engelse en Nederlandse respondenten en dus weinig sprake van transfer. In dit onderzoek is de hypothese van Vermaas dus niet bewezen. Wellicht dat uitgebreider vervolgonderzoek een andere uitkomst tot gevolg heeft.

7 CONCLUSIE

In dit onderdeel zal een algemene conclusie van het onderzoek worden gegeven. Ook zullen de voor- en nadelen van de gebruikte methode van onderzoek tegen elkaar worden afgewogen. Tot slot zullen er suggesties worden gedaan voor vervolgonderzoek.

7.1 Algemene conclusie

De hoofdvraag van dit onderzoek luidde:

“In hoeverre verschilt de wijze waarop Engelstalige leerders van het Nederlands omgaan met de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm van de wijze waarop moedertaalsprekers van het Nederlands dit doen?”

De verwachting was dat Engelsen minder consequent zouden zijn dan Nederlanders bij het kiezen van de aanspreekvorm, zowel individueel als onderling. Uit de resultaten bleek dat Engelsen in totaal zes keer de foutieve combinatie van de formele en de informele aanspreekvorm gebruikten. Bij de Nederlandse respondenten kwam deze fout niet voor. Hieruit kunnen we concluderen dat Engelsen inderdaad individueel minder consequent zijn dan Nederlanders. In geen van de gevallen waarin *u* en *je* gecombineerd worden, is er sprake van een woord waarin *u* “verstopt” zit, zoals *alstublieft*. Dat de Engelse respondenten zich er niet van bewust zijn dat ze de formele aanspreekvorm gebruikten, is dus uitgesloten.

In tabel 2 hebben we kunnen zien dat de spreiding van de resultaten bij de Engelsen aanzienlijk groter dan bij de Nederlanders, dit is het geval in zeven van de acht situaties. Hieruit kunnen we concluderen dat Engelsen ook onderling minder consequent zijn bij het kiezen van de aanspreekvorm dan Nederlanders.

Verwacht werd dat de verschillen op impliciet niveau groter zouden zijn dan op expliciet niveau. Ook dit bleek te kloppen. Bij beide nationaliteiten wordt steeds in ruim tweederde van de gevallen een status- en solidariteitsgerelateerde reden gegeven voor de gekozen aanspreekvorm. Dit houdt in dat beide nationaliteiten over de expliciete kennis blijken te beschikken, maar dat de Nederlanders deze kennis beter toe weten te passen.

Ten slotte werd verwacht dat beide nationaliteiten de meeste moeite zouden hebben met het kiezen van de aanspreekvorm wanneer de beide dimensies in strijd met elkaar waren zoals het geval is bij [+status][+solidariteit] en [-status][-solidariteit]. Hier bleek echter geen overtuigend bewijs voor gevonden te kunnen worden. Bij de Nederlandse respondenten was

de spreiding het grootst wanneer de moeder haar zoon aansprak ([+status][+solidariteit]) en wanneer de vrouw haar broer aansprak ([-status][+solidariteit]). Bij de Engelsen is de spreiding ook het grootst wanneer de moeder haar zoon aansprak en wanneer de werknemer zijn werkgever aansprak. Wanneer de respondenten expliciet wordt gevraagd wanneer ze welke aanspreekvorm gebruiken, wordt wel een paar keer aangegeven dat deze situaties lastig zijn. Er zal echter vervolgonderzoek nodig zijn om hier uitsluitsel over te geven.

7.2 Evaluatie onderzoek

Voor dit onderzoek is respondenten van twee verschillende nationaliteiten gevraagd om een enquête in te vullen. De enquête toetste zowel de expliciete als de impliciete kennis van de respondenten op het gebied van aanspreekvormen in het Nederlands. Deze methode heeft zowel voordelen als nadelen.

Een voordeel van het voorleggen van dezelfde enquête aan respondenten van twee verschillende nationaliteiten is dat de groep Nederlanders als het ware als een controlegroep optreedt. Uit het onderzoek is gebleken dat ook Nederlanders soms moeite hebben met het kiezen van de aanspreekvorm. De controlegroep laat daarom niet per definitie zien hoe de verschillende aanspreekvormen toegepast zouden moeten worden, ook Nederlanders verschillen hierover immers van mening. Wel laat deze groep zien hoe de verschillende aanspreekvormen in het dagelijks leven toegepast worden.

Dit onderzoek is gebaseerd op de theorie van Brown en Gilman en hun dimensies van status en solidariteit. Bij elke combinatie van dimensies werd de proefpersonen gevraagd een dialoog te schrijven. Een voordeel hiervan is dat de resultaten per combinatie van dimensies geanalyseerd konden worden. Een nadeel is echter dat niet alle situaties bij een bepaalde combinatie hetzelfde zijn. Een voorbeeld hebben we gezien bij de combinatie [+status][+solidariteit]. Hierbij is gekozen voor een dialoog tussen een moeder en haar (nog niet volwassen) zoon. In de meeste gevallen werd hier door de respondenten gekozen voor de informele aanspreekvorm. Deze uitkomst is echter niet sluitend voor alle gevallen van [+status][+solidariteit]. Zelfs voor gevallen die erg veel op deze situatie lijken, kan de uitkomst nog anders zijn. Zoals één van de Nederlandse respondenten opmerkte, zeggen volwassenen waarschijnlijk vaker *u* tegen hun, inmiddels bejaarde, ouders en doen kinderen dit ook vaker tegen hun grootouders dan dat ze dit tegen hun ouders doen. Om de respondenten niet teveel te belasten, het invullen van de enquête gebeurde namelijk op

vrijwillige basis, is echter gekozen aan elke combinatie slechts één opdracht te wijten. In een mogelijk vervolgonderzoek zou het aan te bevelen zijn om voor iedere combinatie van dimensies verschillende situaties te schetsen.

7.3 Suggesties voor vervolgonderzoek

De Engelse respondenten die de enquête hebben ingevuld, studeren allemaal sinds een jaar Nederlands. Er is gekozen voor beginnende studenten, omdat transfer volgens Appel en Vermeer (2004) voornamelijk op beginnerniveau voorkomt. Op deze manier zouden de verschillen met de Nederlandse respondenten het duidelijkst zichtbaar zijn. Voor vervolgonderzoek zou het echter interessant zijn om Engelse respondenten van verschillende niveaus op het gebied van de Nederlandse taal te vragen dezelfde enquête in te vullen. Op deze manier kan onderzocht worden of de keuze voor de aanspreekvorm meer overeenkomt met die van Nederlandse respondenten naarmate de Engelse respondenten langer Nederlands hebben gestudeerd.

Een andere manier waarop het onderzoek uitgebreid kan worden, is door meer proefpersonen te vragen. Bij dit onderzoek waren er dertig respondenten, vijftien Engelse en vijftien Nederlandse. Vanwege het korte tijdsbestek was het niet mogelijk om aan meer respondenten te komen. Dit zou het onderzoek echter wel betrouwbaarder maken. Sommige respondenten vulden de enquête ook in in de indirecte rede, in plaats van dialogen te schrijven. Omdat in de indirecte rede geen aanspreekvormen worden gebruikt, waren enquêtes die op deze manier waren ingevuld onbruikbaar voor het onderzoek. Voor vervolgonderzoek zullen de aanwijzingen voor de proefpersonen dus nog duidelijker moeten zijn om de kans op uitval te verkleinen.

Een andere suggestie voor vervolgonderzoek is het maken van onderscheid tussen proefpersonen die wel en geen andere T/V-taal als vreemde taal spreken. De respondenten die zijn gebruikt voor dit onderzoek, spreken allemaal redelijk Duits en/of Frans. Ze zijn dus allemaal al bekend met de tweedeling tussen de formele en de informele aanspreekvorm. In plaats van het vergelijken van Engelstalige leerders van het Nederlands met moedertaalsprekers van het Nederlands, zou men Engelstalige leerders van het Nederlands en andere T/V-talen kunnen vergelijken met Engelstalige leerders van het Nederlands die geen andere T/V-talen spreken.

Ten slotte waren de instructies voor de dialogen in de enquête zo, dat de respondenten maar een paar regels konden schrijven. Voor vervolgonderzoek zouden de dialogen langer

gemaakt kunnen worden, zodat er meer aanspreekvormen worden gebruikt en de individuele consequentie van de respondenten beter kan worden onderzocht.

8. BIBLIOGRAFIE

Appel, René en Kalsbeek, Alice van: Contrasten over contrasten? De discussie over de rol van contrastiviteit in het onderwijs Nederlands als vreemde taal. In: G. Elshout e.a. (red.), *Perspectieven voor de internationale neerlandistiek in de 21ste eeuw. Handelingen van het Veertiende Colloquium Neerlandicum*. P. 363-376 - Woubrugge 2001

Appel, René en Vermeer, Anne: *Tweede-taal verwerving en tweede-taal onderwijs* – Bussum: Coutinho, 2004

Brown, Roger en Gilman, Albert: The pronouns of power and solidarity. In T. Sebok (Ed.), *Style in Language* (P. 253-277) - Cambridge: MIT Press, 1960

Ellis, Rod: *The Study of Second Language Acquisition* – Oxford: Oxford University Press, 1994

Ellis, Rod: *Understanding Second Language Acquisition* – Oxford: Oxford University Press, 1985

Gass, Susan M. en Selinker, Larry: *Second Language Acquisition, an Introductory Course* – New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1994

Odlin, Terence: *Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning* - Cambridge: Cambridge University Press, 1989

Vermaas, H.J.A.M: *Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen van de dertiende t/m de twintigste eeuw* - Utrecht, 2005

Vismans, Roel: U and Non-U: learning to use Dutch second-person pronouns. In: *Dutch Crossing , a Journal of Low Countries Studies*, 2004, 28.1/2: 142-162

9. BIJLAGEN

9.1 Bijlage 1 - Enquête Engelse proefpersonen

Hello everyone,

I am writing my dissertation in Utrecht about the way native speakers of English learn Dutch. I would really appreciate it if you could write short dialogues according to the instructions below. **It is important that you start at the beginning and do not look further down the page, before you have answered the answers all the previous questions.**

Do not worry if you are unsure about something, just write down what you think is right. It is not a test and there are no wrong answers.

Participation in this project is entirely voluntary. You can opt out of it at any time.

Age:

Sex: m/f

Which other languages do you study/speak/write/read/understand?

.....
.....

Write down the following dialogues **in Dutch**.

A mother asks her son whether he has already done his homework. He says that he does not understand it and asks her to help him.

.....
.....
.....
.....

An employer asks his employee whether he could come to his office in an hour. The employee answers that that is alright and whether his employer could also tell him his opinion about the email he sent earlier.

.....

.....

.....

.....

An elderly man asks his sister whether she is going to play bingo tonight. She answers that she would like to if he is going too.

.....

.....

.....

.....

A boy asks a girl on the street whether she could tell him how he can get to the shopping centre. She answers that the boy has to turn right and then left and that he will find the shopping centre on his right hand side.

.....

.....

.....

.....

If you would like to correct anything, please do so before you turn the page.

Please do not correct your previous answers anymore.

Under what circumstances would you use 'u' and under what circumstances would you use 'je' to approach someone?

.....

.....

.....

.....

9.2 Bijlage 2 – Enquête Nederlandse proefpersonen

Beste proefpersoon,

Ik doe onderzoek naar de manier waarop moedertaalsprekers van het Engels de Nederlandse taal verwerven. De vragenlijst die je hieronder ziet, heb ik ook aan moedertaalsprekers van het Engels voorgelegd. Jullie zijn de controlegroep. Ik zou het erg op prijs stellen als je korte dialogjes kunt schrijven volgens de instructies hieronder. **Het is belangrijk dat je begint bij het begin en wanneer je klaar bent geen dingen meer verandert.**

Leeftijd:

Geslacht: m/v

Welke andere talen spreek/studeer/begrijp je?

.....
.....

Schrijf de volgende **dialogen** op **in het Nederlands**. Het moeten dialogen zijn, dus schrijf bijvoorbeeld op:

Vrouw: “ga je mee naar de stad?”

En niet: “Een vrouw vraagt of haar vriendin meegaat naar de stad.”

Een moeder vraagt haar zoon of hij zijn huiswerk al heeft gemaakt. De zoon antwoordt dat hij het niet begrijpt en vraagt of ze hem wil helpen.

.....
.....
.....
.....

Een werkgever vraagt zijn werknemer of hij over een uur naar zijn kantoor kan komen. De werknemer antwoordt dat dat goed is en vraagt of zijn werkgever zijn e-mail heeft gelezen.

.....

.....

.....

.....

Een bejaarde man vraagt zijn zus of ze vanavond Bingo gaat spelen. Ze antwoordt dat ze graag gaat als haar broer meegaat.

.....

.....

.....

.....

Een jongen vraagt een meisje op straat of hij haar kan vertellen hoe ze bij het winkelcentrum moet komen. Ze antwoordt dat hij rechtsaf moet slaan, dan linksaf en dat hij het winkelcentrum dan aan zijn rechterhand zal zien.

.....

.....

.....

.....

Corrigeer je antwoorden als je dat nodig vindt. Lees daarna pas verder.

Verander je antwoorden nu niet meer.

Onder welke omstandigheden zou je *u* als aanspreekvorm gebruiken en onder welke omstandigheden *je*?

.....

.....

.....

.....

Tabel 2 Variantie

	NL	Eng
[+status][+solidariteit] Moeder	1.114	2.314
[+status][+solidariteit] Zoon	.400	.410
[+status][-solidariteit] Werkgever	.267	.981
[+status][-solidariteit] Werknemer	.838	1.600
[-status][+solidariteit] Broer	.171	.314
[-status][+solidariteit] Zus	1.095	.667
[-status][-solidariteit] Jongen	.352	1.400
[-status][-solidariteit] Meisje	.267	1.124
Totaal	4.504	8.810

Tabel 1 Frequenties van de verschillende aanspreekvormen

	[+status] [+solidariteit] Moeder		[+status] [+solidariteit] Zoon		[+status] [-solidariteit] Werkgever		[+status] [-solidariteit] Werknemer		[-status] [+solidariteit] Broer		[-status] [+solidariteit] Zus		[-status] [-solidariteit] Jongen	
	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng	NL	Eng
U	-	-	1	1	1	8	11	7	-	1	-	3	1	4
Jij	-	-	4	1	-	1	-	1	3	1	13	4	-	1
Je	13	9	10	12	14	6	4	4	12	13	1	8	13	8
U/jij	-	-	-	1	-	-	-	3	-	-	-	-	-	1
U/je	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Jij/je	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Totaal	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15